

Kuźnicka, Barbara

"Histoire de l'écologie - une science de l'homme et de la nature", Jean-Paul Deléage, Paris 1992 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 42/3-4, 175-177

1997

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

tekstu stanowią ciemniejsze pola ujęte w ramki. W ten sposób wyeksponowano życiorysy badaczy, zestawienia niektórych dat, czy omówienia pewnych terminów. Są to zatem informacje dodatkowe, które nieco przekraczają zwyczajną konwencję dzieła, ale wzbogacają je w sposób istotny.

Jadwiga Brzezińska
(Kołobrzeg)

Jean-Paul Deléage : *Histoire de l'écologie – une science de l'homme et de la nature*. Éditions la Découverte. Paris 1992, 330 s., ilustr., tabl.

Monografia jest dysertacją doktorską autora, obronioną w 1991 r. Składa się z przedmowy, czterech części obejmujących 12 rozdziałów, zakończenia, selektywnego piśmiennictwa oraz skorowidza nazwisk. Tekst zawarty jest na 330 stronach.

Jean-Paul Deléage jest wykładowcą fizyki i historii nauki na uniwersytecie w Paryżu. Podjął się opracowania dziejów ekologii, uważa bowiem, że jest ona najbardziej ludzka ze wszystkich nauk o naturze. Jako nauka – ukształtowała się w końcu XIX wieku, ale rozwinęła się dopiero współcześnie, w kręgu zagadnień wielkich programów badawczych nad biosferą. Jest jednak nadal przedmiotem licznych kontrowersji. Autor w sposób wyrazisty i systematyczny omawia korzenie tej dziedziny wiedzy, jej narodziny jako nauki i rozwój, a także – wielodyscyplinarne możliwości badawcze. Bogata dokumentacja konsekwentnie i precyzyjnie cytowana jest w całym toku narracji.

Główne problemy omówione w kolejnych częściach książki poświęcone są relacjom historycznym z punktu widzenia drogi rozwoju ekologii, począwszy od ekonomiki natury, przez ekosystemy, modele przyrody i związki człowieka z biosferą. Ekonomika natury, wywodząca się jeszcze z poglądów Arystotelesa, przedzierając się przez dogmaty i herezje ukształtowała się dzięki postępowej myśli twórców nowożytnej biologii. Przełomem były takie dzieła, jak np. *Systema Naturae* Carla von Linné (1735), czy Buffona *De la manière d'étudier et de traiter l'histoire naturelle* (1749). Szczególnie interesujące są wywody Buffona, na temat miejsca człowieka w przyrodzie, uważa on bowiem, że „[...] człowiek, wasal Nieba, jest także królem Ziemi [...]”.

Znaczny postęp dla świadomości ekologicznej wniosły wyprawy Aleksandra von Humboldta, który głosił m.in. (1799), że dlatego kolekcjonuje rośliny i skamieliny oraz opisuje obserwacje astronomiczne, by odkryć współzależności, jakie istnieją między siłami natury i wpływem środowiska geograficznego na życie roślin i zwierząt.

Przełomowe w rozwoju poglądów ekologicznych było niewątpliwie dzieło Charlesa Darwina *The origin of species by means of natural selection* (1859) i jego poglądy na problemy populacji zwierząt.

W opinii J.P. Deléage'a historycy badający źródła naukowej ekologii nie doceniają wartości, jakie wypływają z osiągnięć takich dziedzin, jak geobotanika czy fitosocjologia, a przede wszystkim – biogeochemia (według określenia Wiernadzkiego), wszak ogromne znaczenie dla postępu myśli miały poglądy Lavoisiera na nieprzeniknione jeszcze ówczesnie tajemnice obiegu materii trzech królestw natury: świata roślin, zwierząt i minerałów i choćby obserwacje Priestley'a nad wymianą gazów między roślinami i atmosferą, a także – nad rolą światła słonecznego w rozwoju roślin. Także dociekania innych uczonych, m.in. Liebiga, ucznia Gay-Lussaca i Thenarda, wniosły nowe aspekty do wyobraźni ekologów.

W drugiej części książki autor przypomina, że to Ernst Haeckel podał jako pierwszy definicję ekologii w swoim dziele *Generelle Morphologie der Organismen*, opublikowanym w 1866 r., wskazując jednocześnie na odwieczne więzi, łączące świat natury ze światem człowieka.

Na przełomie XIX i XX wieku ekologia obejmowała cztery dziedziny przyrodnicze, a mianowicie: oceanografię, limnologię, ekologię roślin i ekologię zwierząt. Konsekwencją zainteresowań badawczych było dążenie do instytucjonalizacji ekologii. Tak więc 12 kwietnia 1913 r. powstało – z inicjatywy botaników w uniwersytecie w Londynie – pierwsze stowarzyszenie pod nazwą British Ecological Society. Jednym z pierwszych dzieł natomiast, wydane również w Londynie, w 1927 r. opracowanie Ch. Eltona pt. *Animal Ecology*, a także W. Wiernadzkiego *La Biosphère* (Paris, 1929).

Innym zgoła zagadnieniem jest poświęcona trzecia część książki, zatytułowana *Przyroda i jej modele*. Począwszy od modelu demografii Thomasa R. Malthusa autor omawia kolejno inne modele matematyczne, kończąc na teoriach współczesnych, kiedy powołuje się przede wszystkim na prace Roberta MacArthura i Roberta May'a.

Czwarta część książki, zatytułowana *Człowiek i biosfera* obejmuje m.in. takie rozdziały, jak gleboznawstwo i ekologia, teoria W. Wiernadzkiego, biosfera ziemska i filozofia kosmiczna, ekologia globalna i geochemia, efekt cieplarniany biosfery. Naukę o biosferze rozwinął na początku naszego wieku Władimir Wiernadzki, uważany współcześnie za ojca ekologii globalnej. Rozwój pojęcia i badań tym ukierunkowanych został poprzedzony monumentalnym dziełem autorstwa Eduarda Suessa, który w latach 1883–1909 opublikował 5-tomowe *Das Antlitz der Erde* (Wiedeń). Po raz pierwszy użyty w nim został termin „biosfera”. Pojęcie to Wiernadzki zdefiniował ostatecznie po swoich 20-letnich badaniach. Rezultaty opublikował w monografii *La Biosphère*, wydanym w Moskwie w 1926 r., a następnie – w tłumaczeniu francuskim Felixa Alcana – w 1929 r. w Paryżu.

Osobny dział (w omawianej części czwartej) poświęcony jest przedstawieniu koncepcji Gai – żywej planety. Autor powołuje się tu przede wszystkim na R. Bunyarda i E. Goldsmitha i ich pracę: *Gaia, the Thesis, the Mechanisms and the Implications* (1988). Dział ten jest ilustrowany interesującymi wykresami i rysunkami,

przedstawiającymi m.in. obieg pierwiastków w atmosferze. Wizerunek Gai jest przedstawiony między mitem a nauką.

Rozważania na temat historycznych związków człowieka z naturą to duży fragment książki zawarty w części, poświęconej kryzysom ekologicznym i kryzysom społecznym. Autor przedstawia relacje różnych badaczy i swoje własne opinie o przyczynach narastania degradacyjnych skutków niszczenia środowiska naturalnego przez człowieka. Zagładę niesie jednak przede wszystkim nasza generacja – katastrofy nuklearne i ekologiczne powodują zmiany klimatyczne, geologiczne, biologiczne; przynoszą w efekcie olbrzymie klęski i wymieranie wielu gatunków roślin i zwierząt.

W rozdziale ostatnim J.P. Deléage przedstawia wnioski swojej pracy. Wszystkie organizmy są ukształtowane przez środowisko poprzez drogę ewolucji. Również człowiek podlegał tym zmianom, a kształtowały go także ogień i żelazo, rolnictwo i przemysł, rozwój nauki i technologii.

Nauki o przyrodzie, rozwijane przez różne narody w różnych rejonach świata, akumulowały wiedzę, którą obecnie wykorzystuje ekologia, a więc nauka zajmująca się również, a może przede wszystkim – relacjami o współżyciu (związkach) człowieka z Naturą.

Wywodzi się z przyrody i żyjemy wśród niej. Ekologia zatem stawia nowe wyzwania, by przetrwać. Stawką bowiem jest przyszłość ludzkości.

W końcowej części książki autor przedstawia graficzny schemat historycznego rozwoju wiedzy ekologicznej, sformułowanego na podstawie trzech korzeni-źródeł: fizyko-chemicznego (począwszy od Priestley’ a i Lavoisiera), populacyjnego (Linneusz, Malthus, Réamur) oraz botanicznego (geobotanika – podróżnicy naturaliści, jak Candolle, Humboldt, a także – Lamarck).

Wartościową część książki stanowi bibliografia, zawarta na 10 stronach; przedstawia najważniejsze pozycje literatury światowej.

Książka jest oryginalną i cenną syntezą wiedzy o narodzinach i rozwoju ekologii naukowej, w której uwzględniono przede wszystkim relacje związków człowieka z przyrodą od czasów najdawniejszych do współczesnych.

Barbara Kuźnicka
(Warszawa)

Hans P r e s c h e r , O t f r i e d W a g e n b r e t h : *Georgius Agricola – seine Zeit und Spuren*. Leipzig. Stuttgart 1994 Deutscher Verlag für Grundstoffindustrie, 234 s., 96 ryc., 26 tab.

Dr nauk przyr. i fil. h.c. Hans Prescher (z Drezna) i prof. dr hab. nauk przyr. Otfried Wagenbreth (z Freibergu) uczcili pięćsetną rocznicę urodzin Georga Pawera (w historii nauk geologicznych i górnictwa powszechnie znanego jako